

במחצית השנייה של המאה ה־17 בוואנוולניצה, כבשאר ערי המלכות הסובבים (קראסניסטאב, ראדום, לובלין) נכנס לתקפו וחייב הצו *de non tolerandis Judaeis*. אולם אם נתחשב באיזכורים אודות יהודים בודדים מוואנוולניצה, המופיעים בספרי הרישום העירוניים בלובלין במאה ה־17, נראה כי אפשר להניח כי המציאות נראתה מעט אחרת.

מהמסמכים נובע כי במחצית השנייה של המאה ה־17 היהודים חכרו בתי מרווח ובתי ייצור למשקאות חריפים, טחנות רווח והיו זכיינים לגביית אגרת המעבר בגשרים. ואולם האזכור הראשון בספרי הרישום העירוניים של וואנוולניצה עצמה אודות היהודים החיים כאן מגיעה מ-1771. על יסוד רישומי מס הגולגולת משנת 1778 אנו יודעים כי בוואנוולניצה חיו 18 יהודים.

מספר היהודים גדל במהירות, במיוחד לאחר חלוקת פולין השלישית ב-1795. ב-1804 אנו מוצאים בתיעוד אזכור בדבר רכישת חלקה לבניית בית הכנסת. הצבור היהודי בוואנוולניצה אמנם לא היה מאוגד אז בקהילה משלו, אלא היה כפוף לקהילה בקז'ימיז' דולני ושם גם קבר את נפטריהו. אין אנו יודעים את התאריך המדויק שבו הצבור היהודי בוואנוולניצה הפסיק להיות כפוף לקהילה היהודית בקז'ימיז'. אין אנו יודעים גם מתי הוקם שם בית העלמין. אפשר רק להניח כי שני עניינים אלה היו קשורים זה בזה מבחינה כרונולוגית.

ב-1826 כבר קיימת הייתה קהילה יהודית רשמית בוואנוולניצה. קרוב לוודאי באותה התקופה הוקם גם בית העלמין. הוא ממוקם גם במפה של הסביבה, וצויין בה כ-„Mogilki Żyd.”. הייתה זו מפה שיצאה לאור בסנקט-פטרסבורג ב-1839, וכלל מידע שנאסף להוצאתה לאור בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה־19. ואולם במפת העיר מ-1820 עוד אין לו זכר. המצבות המצויות בשטחו של בית העלמין גם הן לא מסייעות בתיארוך המדויק של הקמת בית העלמין, משום שהעתיקה בהן, שהייתה עוד קיימת ב-1992, הגיעה משנת 1846.

בית העלמין היהודי בוואנוולניצה הוקם בעלייה בשטח בכפר זא'קה. ב-1870 הוא השתרע על שטח של 88 פרנסים רבועיים (שהם 1650 מ"ר). עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה שטחו הורחב פעמיים. ב-1939 הוא השתרע על חלקה בשטח של 0,54 ההקטר, שגודרה בחומת טיט מכיוון המזרח, בגדר עץ ממערב, ומהדרום והצפון – בעמודים עם גדר תיל. שער הכניסה היה בפינה הדרום-מערבית.

לוויות רגילות התקיימו בבית העלמין עד לאביב 1942. באותה התקופה נטמנו כאן גם מי שנרצחו בשטח העיר. באביב 1942 הובאו לכאן ונטמנו בקבר המונים גופות של 80 קורבנות, שנורו בידי הגרמנים בכיכר הירידים. בסך הכל לפי האמזנים כי בקברי ההמונים מאותה התקופה טמונים גופותיהם של קרוב ל-300 בני אדם.

בעת השואה הגרמנים החלו בהריסת בית העלמין. הם פקדו על היהודים להוציא ממנו את המצבות ולרצף בהן תעלה העוברת מהשוק צפונה, וכן מקומות אחרים (לדוגמא, רח' ה-3 במאי דהיום). מתוך אלף התושבים היהודיים של וואנוולניצה את השואה שרדו כמה עשרות. בית העלמין הנטוש, שנותר בלא טיפול, המשיך ונהרס והצמיח צמחיית פרא. ההרס נמשך בתום המלחמה. מספר המצבות קטן בשל שוד מתמשך.

רק בשנת 1992 ביוזמתו של הממונה המחוזי על האתרים לשימור, נערכו עבודות זיהוי בשטח בית העלמין. אז נתגלה כי בבית העלמין אין כבר מצבות עומדות, רק שתי מצבות שהופלו ושברי מצבות רבות. שנה מאוחר יותר, שרה טרגרמן-ריטלסקה, שמוצאה מוואנוולניצה, מימנה הקמת יד זכרון המוקדשת לזכר קרבנות השואה בני וואנוולניצה ונאלצ'וב וכן לבני משפחתה שנספו בשואה. בבניית האנדרטה נעשה שמוש באחת משתי המצבות שנשתמרו במלואן (משנת 1846), שני קברים ושברי מצבות.

בשנת 1997 בית העלמין בוואנוולניצה נרשם ברשימת האתרים לשימור תחת המספר A-1113 בהחלטה מינהלית מיום ה-15 במאי 1997.

בעשור הראשון של המאה ה־21 עלתה ההתעניינות בגורלו של בית העלמין. ההתאחדות „Studnia Pamięci” ערכה בו עבודות סדר כדי להשתלט על צמחיית הפרא הרבה שצמחה בשטחו. בשנת 2017 The Matzevah Foundation יחד עם סטודנטים מבריטניה ומתנדבים מפולין ערכו עבודות סדר בשטחו של בית העלמין ובצעו מחקרים ארכיאולוגיים ראשונים לא פולשניים, שמטרתם הייתה למצוא את המיקום המדויק של קבר ההמונים בו

טמונים קרבנות שנספו בשנת 1942. הדבר לא צלח משום נוכחותם של שיחים עבותים מדי וצמחיית פרא בחלק של בית העלמין שהיה נשוא למחקר זה. השמחיה נוכשה והודות לתמיכה כספית שנתקבלה מהמכון הלאומי למורשת הוצב שלט מידע.

בשנה שלאחר מכן נמשכו עבודות הסדר בהשתתפות ההתאחדות „Studnia Pamięci” ו-The Matzevah Foundation, בתמיכת השלטון המקומי בוואנוולניצה.

כעת בשטח של 0,45 הקטר נמצאת מצבה שלמה אחת בלבד, המנציחה את פלטיאל, בן ליהודה שניידר, שנפטר בשנת 1928, וכן כמה קטעי מצבות שבורות, בין השאר קבר קעור מקושט וכמה עשרות תלים.